

باغ شهر اسلامیہ

دکتر رستم صابری فر
سید عزیز معزی - محسن فلاح

انتشارات امیدمهر

- سرشناسه : صابری فر، رستم، ۱۳۴۵ -
- عنوان و نام پدیدآور : باغ شهر اسلامیة / رستم صابری فر ، سیدعزیز معزی ، محسن فلاحیت.
- مشخصات نشر : مشهد: امید مهر، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری : ۱۴۱ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار (رنگی)، نقشه (بخشی رنگی).
- شابک : ۸۵۰۰۰ ریال 9-245-154-600-978 :
- وضعیت فهرست نویسی : فیپا
- یادداشت : کتابنامه : ص. [۱۳۷] - ۱۴۱.
- موضوع : اسلامیة (فردوس)
- موضوع : باغ شهرها -- ایران -- اسلامیة (فردوس)
- موضوع : شهرسازی -- عوامل اقلیمی
- موضوع : کاربری زمین های شهری -- ایران
- شناسه افزوده : فلاحیت محسن ۱۳۴۸ -
- شناسه افزوده : معزی سید عزیز ۱۳۴۵ -
- رده بندی کنگره : DSR ۲۰۷۳ ۱۳۹۴ ۲ ص ۱۵۱ /
- رده بندی دیویی : ۸۲۸۲/۹۵۵
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۱۳۴۱۰

« باغ شهر اسلامیة »

مولفان : دکتر رستم صابری فر ، سید عزیز معزی ، محسن فلاحیت

ناشر: امیدمهر

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: کامیاب

شابک: ۹-۲۴۵-۱۵۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

مشهد: انتشارات امیدمهر - صندوق پستی ۹۱۷۷۵/۳۳۳

تلفن: ۳۸۵۵۹۳۱۵ - ۳۸۵۵۹۳۷۸ - ۰۵۱

فهرست

۴	پیشگفتار.....
۸	مقدمه.....
۱۳	فصل اول.....
۱۳	کلیات و مبانی نظری.....
۱۳	مقدمه.....
۱۴	جنبش‌های روستایی کردن شهر.....
۱۷	ضرورت طرح ایده باغ‌شهر.....
۲۱	مقایسه با معضلات انقلاب صنعتی و ایده باغ شهری.....
۲۳	هوارد کبک.....
۲۷	دیدگاه‌های نظری در ارتباط با باغ شهر.....
۳۱	کلیات نظریه باغ‌شهر هوارد.....
۳۴	منتقدین طرح باغ شهر.....
۳۶	موافقان طرح هوارد.....
۳۸	باغ‌شهر بعد از هوارد.....
۴۸	شاخص‌های اساسی در طرح‌های باغ شهری.....
۵۳	فصل دوم.....
۵۳	باغ‌شهر در ایران.....
۵۳	مقدمه.....
۵۴	باغ شهرسازی تبلیغی.....
۵۶	باغ شهر ایرانی.....
۵۸	دلایل طرح ایده باغ‌شهر در ایران.....
۶۷	باغ ویلا به جای باغ‌شهر.....
۶۹	عناصر شهری در باغ و یا شهر باغ‌ها.....
۷۳	دهکده‌های شهری به جای باغ شهر.....
۷۷	فصل سوم.....
۷۷	نوشهر اسلامی.....
۷۷	مقدمه.....
۸۰	موقعیت و روند شکل‌گیری اسلامی.....
۸۷	بروز زلزله و تولد نوشهر اسلامی.....
۹۰	بانی نوشهر اسلامی.....
۹۳	اقتصاد و جامعه در باغ شهر اسلامی.....

۹۵		بروز تنگناهای اجتماعی و اقتصادی
۹۸		بازسازی سفارشی و مردمی
۱۰۲		روزنه‌های امید
۱۰۴		دستیابی به تعادل نسبی
۱۰۵		خلاصه و نتیجه‌گیری
۱۰۷		فصل چهارم
۱۰۷		تکامل نوشهر اسلامی به باغ شهر
۱۰۷		مقدمه
۱۰۸		نوشهر اسلامی
۱۱۱		تکامل روستا شهر به باغ شهر
۱۱۳		توسعه اسلامی قبل از ۱۳۶۰
۱۱۳		توسعه اسلامی در دوره ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۵
۱۱۴		توسعه اسلامی بعد از ۱۳۷۵
۱۱۴		بافت و سازمان کنونی شهر
۱۱۵		زیرساخت‌های اولیه و ثانویه
۱۱۷		پایان نگاه تک بعدی
۱۲۰		خلاصه و نتیجه‌گیری
۱۲۳		فصل پنجم
۱۲۳		ضرورت‌های تداوم حیات باغ شهر اسلامی
۱۲۳		مقدمه
۱۲۵		نقش باغ شهری اسلامی
۱۲۷		ضرورت‌های خدماتی
۱۲۹		تامین نیازهای فرهنگی و اجتماعی
۱۳۱		اسلامیه، معرف خراسان جنوبی
۱۳۴		توانمندی‌های تولیدی
۱۳۵		نتیجه‌گیری
۱۳۷		منابع فارسی
۱۳۷		منابع لاتین

پیشگفتار

بیش از یک صد و سی سال از زمانی که ابنزر هوارد ایده باغ شهری خود را مطرح نمود، می گذرد. این ایده اگرچه به طور کامل در هیچ جای جهان به واقعیت نپیوست، اما همچنان طرفدارانی در گوشه و کنار دارد. به طوری که برخی از افراد هنوز هم کاربرد این اصطلاح را در ابتدای نام شهر خود، یک پرستیژ قلمداد می کنند. این مسئله در ایران نیز مطرح بوده و بسیاری از شهروندان و حتی مسئولین، شهر محل زندگی و یا تحت مدیریت خود را باغ شهر می نامند. این نام گذاری تا وقتی در محاورات و گفتگوهای غیر رسمی مطرح است، معضل چندان بزرگی تلقی نمی شود. حتی وقتی این عناوین را در تابلوهای ورودی شهرهای بزرگ و کوچک مشاهده می کنیم نیز چندان تعجب برانگیز نیست. اما زمانی که در مکاتبات اداری و رسمی از چنین عناوینی استفاده شده و حتی بر صدور مجوز توسط وزارت کشور تاکید می شود، مسئله ابعاد و زوایای مهم تری به خود گرفته و نیازمند بررسی ها و تحقیقات علمی و دانشگاهی است.

یکی از شهرهایی که هم اکنون از عنوان باغ شهر استفاده کرده و در مکاتبات اداری و رسمی کاربرد این نام را مجاز و قانونی می داند، روستا شهر اسلامیه در استان خراسان جنوبی است (شکل شماره ۱). مطابق ادعای مسئولین شهری و استانی این مجوز از سوی وزارت کشور صادر شده و به دلیل خصایص و ویژگی های منحصر به فرد، این شهر تنها باغ شهر ایران قلمداد می گردد. نوشته حاضر هم به همین منظور تهیه شده است و قصد دارد نشان دهد که آیا این شهر می تواند به عنوان تنها و یا لاقط یکی از باغ شهرهای ایران قلمداد شود و یا خیر؟ آیا اعتراضاتی که در ارتباط با نوسازی و بازسازی شهر به راه افتاده است، صحیح و قانونی است و یا برای کسب منافع و یا تحت فشار قرار دادن مسئولین است؟ و ...

به این منظور، ابتدا پیشینه موضوع از زمان مطرح شدن ایده باغ شهر مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه با معرفی و شناسایی مولفه هایی که برای باغ شهرهای اولیه مطرح شده است، شرایط شهر اسلامیه مورد سنجش و ارزیابی قرار خواهد گرفت. در انتها بر اساس یافته های بررسی، پیشنهاداتی نیز ارائه خواهد شد تا برخی از مشکلات مطرح در این زمینه مرتفع گردد.

با توجه به توضیحات ارائه شده در فوق، کتاب حاضر مجموعه‌ای است مشتمل بر پنج فصل که در فصل اول آن کلیات و مبانی نظری مطرح شده و در طی این فصل بر چرایی شکل‌گیری ایده باغ شهر، زندگی ابنزر هوارد و ابعاد و مولفه‌های اصلی این تفکر تاکید می‌شود. در ادامه، دیدگاه‌های موافقین و مخالفین این ایده با توجه به نمونه‌های اجرا شده از تفکر باغ شهری ارائه شده و مولفه‌هایی که در بررسی باغ شهرها مورد استفاده قرار می‌گیرد، تشریح و تبیین شده‌است.

شکل شماره ۱، استفاده رسمی از عنوان باغ‌شهر برای اسلامیه

فصل دوم نوشته، سابقه اجرایی، چرایی و چگونگی طرح و اجرای ایده باغ شهر در ایران به همراه مشکلات و تنگنایی که در این مسیر قابل تصور است را مورد بررسی قرار داده‌است. در این فصل بیشترین تاکید بر آن است که اصولاً قصد و غرض

افرادی که به سوی این ایده نظر دارند، چه بوده است و چرا به هدف یا اهداف نهایی خود در این زمینه دست پیدا نکرده‌اند. در همین فصل، باغ‌های ایرانی و چگونگی حضور و بروز آنها در شهرها و ایده‌های شهرسازی مورد تاکید قرار گرفته است.

فصل سوم، با عنوان نوشهر اسلامی، دلایل شکل‌گیری شهر اسلامی را که در پی وقوع زلزله در شهر فردوس و به خواست گروهی از مردم ایجاد شد را بررسی می‌کند. در این فصل عنوان شده است که این شهر اساساً از همان ابتدا تلفیق زندگی شهری و کشاورزی را مد نظر داشته است. چرا که مردمی که به این مکان روی آوردند، قصد داشتند که در کنار باغات و روستاهای قدیمی ییلاقی خود، زندگی و فعالیت نمایند. نکته دیگر مورد تاکید در این فصل آن است که این شهر در سایه درایت معتمدین محل و همراهی و مشارکت مردم به شهری سرزنده و سرسبز تبدیل شده است. در این روند نقش برخی از افراد از جمله روحانی مستعد و پر تلاش این خطه، بسیار پر رنگ مشاهده می‌شود.

فصل چهارم، چگونگی تکامل نوشهر اسلامی را به باغ شهری مهم و استراتژیک تشریح می‌کند. به همین منظور، در ابتدا دلایل و مستندات مربوط به این که چرا اسلامی نوشهر نامیده شده، بیان شده است. علاوه بر آن یادآور می‌شود که این شهر در طی توسعه خود، سطوح مختلفی از تحول را پشت سر گذاشته است. در ادامه این مبحث عنوان شده است که با توجه به شرایط و بافت روستایی و باغی این محدوده، اسلامی به شکلی توسعه و تکامل پیدا نموده است که ناخواسته همان قالب و طرح اولیه هوارد را دنبال کرده است. به همین دلیل، می‌توان آن را باغ شهر و یا لاقل باغ شهری ایرانی قلمداد نمود. چرا که اصولاً حتی سیاست‌گذارانی هم که طرح باغ شهر را مطرح نموده و در مواردی در پی اجرای آن بودند، از همین کالبد و ساختار پیروی کرده‌اند.

فصل پنجم، ضرورت‌های تداوم باغ شهر اسلامی نام دارد. به همین منظور در این فصل، عنوان شده است که علی‌رغم تلاش‌های متعددی که در ارتباط با حفظ حیات شهر اسلامی در همین قالب و عنوان باغ شهری صورت گرفته، اما به نظر می‌رسد تفکیک بی رویه باغ‌های آن سرعت گرفته و این روند اگر همچنان ادامه پیدا نماید، می‌تواند شرایط این شهر را به کلی دگرگون کرده و ماهیت وجودی آن را به طور کامل از بین ببرد. این در حالی است که این شهر علاوه بر شرایط مساعد آب و هوایی که در

اختیار دارد، استراحت‌گاه میلیون‌ها زائر و مسافر است. چرا که به دلیل موقعیت جغرافیایی و ارتباطی خود سالانه میلیون‌ها زائر و مسافر را که به سمت مکان‌های زیارتی و سیاحتی شمال، شرق و جنوب در حرکت هستند را سرویس دهی می‌کند. به همین دلیل بسیاری از مسئولین محلی و منطقه‌ای اعتقاد دارند، باید این شهر نه تنها موقعیت کنونی خود را حفظ کند، بلکه برای این که سایر نقاط استان از مواهب مربوط به گردشگران بیشتر بهره‌برداری نمایند، اسلامی به محلی برای معرفی سایر قابلیت‌های استان بدل گردد.

آنچه مسلم است این که، نوشته حاضر با توجه به محدودیت‌های متعدد نتوانسته است تمام قابلیت‌ها و تنگناهای موضوع را مورد بحث قرار دهد. حتی در همین حد هم بدون نقص و ایراد نبوده و انتظار می‌رود که اندیشمندان و صاحب نظران با ارائه نقطه نظرات خود در غنای بیشتر آن بکوشند و با راهنمایی و ارشاد نویسندگان، مشکلات آن را مرتفع نمایند.

تقریباً تمامی شهرهای جدید ایران در برهه‌ای از زمان، عنوان باغ‌شهر را با خود یدک می‌کشیدند. اما به مرور زمان و با علنی شدن ساختار و عملکرد این گونه شهرها، عنوان باغ‌شهر نیز وجاهت خود را از دست داد. با این وجود، گروهی از مردم و یا مسئولین همچنان به این مسئله حساسیت داشته و شهرهایی که چندین باغ و یا فضاهای بزرگ و کوچک سبز داشتند، به عنوان باغ‌شهر معرفی کرده و تبلیغات متعددی در این زمینه به راه انداختند (شکل شماره ۲).

نکته بسیار مهم در این نام‌گذاری‌ها، آن بود که اغلب کسانی که بر عناوین باغ شهری تأکید می‌کردند، حساسیت‌های ویژه‌ای را در ارتباط با حفظ باغات و درختان قدیمی شهرها مد نظر داشته و با هر نوع تغییر و تحولی حتی در جهت ارتقای فضای سبز مدرن و استاندارد هم مخالف بودند و با تبلیغات منفی به انحاء مختلف مسئولین و مجریان محلی با تحت فشار قرار می‌دادند و همچنان نیز به این روند ادامه می‌دهند. در نتیجه، ضروری است که مشخص گردد که باغ‌شهرها چگونه شهرهایی هستند و چه ویژگی‌هایی دارند؟ آیا شهرهای موجود در ایران را می‌توان باغ‌شهر نامید؟ اگر چنین است تا چه حد می‌توان در ساختار و کالبد این شهرها تغییراتی را روا داشت؟

با وجود آن که سابقه باغ‌شهر در ممالک شرقی بسیار قدیمی و کهن‌تر از غرب است، اما باغ‌شهرهای غربی از چنان تبلیغاتی برخوردارند که کسی تصور وجود سابقه‌ای غیر باغ‌شهرهای متداول انگلیسی را به ذهن خود راه نمی‌دهد. به هر حال و با توجه به این گفته، مبتکر «باغ‌شهر» یک کشاورز انگلیسی بنام «هنر هوارد» بود که برای ایجاد مجموعه‌هایی ترکیبی از شهر و روستا، که بتواند عملکردهای اصلی زندگی مجتمع‌های مسکونی یعنی کار و سکونت را ارائه نماید، پیشنهادات بسیار ساده و ابتدایی را مطرح نمود که در ادامه و در عمل ابعاد و زوایای متعددی به خود گرفت. او اعتقاد داشت که مشکلات مربوط به انقلاب صنعتی شهرها را چنان آلوده و خفقان‌آورد نموده‌است که بازسازی و احیای آنها غیر ممکن بوده و باید برای دستیابی به محیط‌های مسکونی سالم، مجموعه‌ای را طراحی نمود که هم خصوصیات مثبت و سازنده شهرها را در بر داشته و هم امتیازات روستاها را در خود جای دهد؛ اما مشکلات این دو محیط را بر ساکنان خود تحمیل نکند. اما این مفهوم ساده و ابتدایی بعدها به اشکال و با اهداف مختلفی مورد استفاده قرار گرفت. به عنوان مثال، در برخی از کشورها، «باغ‌شهرها» برای

جلوگیری از مهاجرت کشاورزان به شهرها که به دلیل کمبود مسکن در روستاها اتفاق می افتاد و همچنین برای خلاص کردن کارگران از شهرهای کثیف و شلوغ، بدون حضور و نقش دولت به اجرا درآمد.

شکل شماره ۲، استفاده از عنوان باغ شهر در نقاط مختلف

اما شهرهایی از این نوع و انواع متفاوتی که در دیگر کشورها مطرح بوده، انطباق چندانی با ایده اولیه هوارد ندارند. در واقع، «ابنزر هوارد» که امروزه به عنوان یکی از شهرسازان عمده و سرشناس معرفی می شود، فاقد تحصیلات آکادمیک بود. ایده های اولیه ای هم که از طرح اصلی او در دست است به خوبی این خصیصه هوارد را نشان می دهد. وی اولین شرط ایجاد چنین مجموعه شهری را رعایت حداقل ۵۰ کیلومتر فاصله از شهر اصلی عنوان می کرد و در عین حال بر استقلال کامل باغ شهر به شکلی که کار و سکونت توأم برای ساکنان برقرار باشد، تاکید کرده است. باغ شهر طبق تعریف انگلیسی آن باید توسط کمربند سبز احاطه شود و ۷۵۰ متر مربع زمین در اختیار هر فرد قرار دهد. هوارد پیشنهاد کرد کارخانه ها به نواحی دست نخورده روستایی منتقل شوند

و مردم برای کار و زندگی به این نقاط مهاجرت کنند. این همان موضوعی است که در کتاب فرانک لوید رایت^۱ نیز مطرح شده است. ایده‌ای که سابقه آن به مدت‌ها قبل برمی گشت و بسیاری اعتقاد دارند که اساس این طرح در دوره رنسانس به وجود آمده بود و از آن پس نیز به اشکال مختلف، به منصفه ظهور رسید.

به هر حال، ایده اولیه و اصلی هوارد، مورد اقبال بسیاری از اندیشمندان هم عهد و بعدی وی قرار گرفت. به عنوان مثال، لوئیز (لوئیس) مامفورد^۲ این ایده را از بزرگترین دستاوردهای بشری قرن بیستم می‌داند. به گفته لوئیس مامفورد، در آغاز قرن ۲۰، دو ابداع مهم یعنی اختراع هواپیما و ایجاد باغ‌شهر (اوستروفسکی، ۱۳۷۸: ۲۷)، اصلی‌ترین ابداعاتی بود که زندگی مردم را به طور اساسی متحول نمود.

به غیر از اندیشمندانی که به تفکرات اصلی هوارد با تمامی ابعاد نگریسته‌اند، برداشت عامیانه و غیر تخصصی با تفکر اصلی هوارد، کج فهمی‌های متعددی را باعث شده است و همین امر نیز نه تنها به رونق شهرسازی مدرن و انسانی کمکی نکرده است، بلکه خود مانعی در مقابل اقدامات و تفکرات نوآورانه بوده است. در واقع، نظریه باغ‌شهر که اساساً صیغه یا رنگ و بوی اجتماعی داشت، حتی در خاستگاه اصلی این نظریه، یعنی انگلستان نیز ناشناخته ماند و شکل فیزیکی شهر که در قالب دیاگراماتیک ارائه شده بود، بر نظر اصلاحی، اجتماعی و اقتصادی هوارد که نظریه‌ای بر محور تعاون و عدم دخالت بخش دولتی در ایجاد و اداره باغ‌شهرها بود، پیشی گرفت. این شرایط در محدود نمونه‌های به اجرا درآمده این الگو نیز چندان جدی گرفته نشد. به همین دلیل، لازم است که این تفکر با یک بررسی عمقی و نمونه‌ای به خوبی تشریح گردد تا نه تنها دستاویزی در دست گروهی موج سوار از یک سو و روشنفکرانی مردم‌گریز از سوی دیگر قرار نگیرد؛ بلکه به عنوان یکی از راه‌حل‌های ممکن برای ساخت شهرهای پایدار و قابل سکونت مورد توجه طراحان و برنامه‌ریزان قرار گیرد. تا هر شرایطی آن را به مرحله اجرا درآورده و در زمانی که این نوع از شهرها، نمی‌توانند اهداف و مقاصد اولیه و ذاتی خود را برآورده نمایند، به شکل و روش اصولی و علمی اصلاحاتی بر آن‌ها اعمال گردد؛ بدون اینکه با حرکتی احساسی و زودگذر، وجه المصلحه گروهی خاص قرار گیرد.

۱. Frank Lloyd Wright

۲. Lewis Mumford